

Մ Օ Ն Ն Ա Վ Ա Ն Ն Ա

ԴՐԱՄԱ ԵՐԵՎ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԵԱՄԲ

Մօրիս Մէհնիկնի

(Ներկայացում է Պարիզի “L'Oeuvre” թատրոնում 1902 թ. մայիսի 17-ին):

Գ Ո Ր Ծ Ո Ղ Ա Ն Ջ Ի Ն

Գուիգօ Կօլօննա, Պիլա քաղաքի բերդապահ զօրքի հրամանատարը:

Մարիօ Կօլօննա, Գուիգօյի հայրը:

Պրինցիպալէ, Ֆլօրէնցիայի վարձկան զօրապետը:

Յրիվուլչիօ, Ֆլօրէնտական Հանրապետութեան պատուիրակը:

Բօրսօ, Գուիգօյի փոխնակը (լէյտէնանտ):

Տօնէլլօ, Գուիգօյի փոխնակը (լէյտէնանտ):

Վէդիօ, Պրինցիպալէյի քարտուղարը:

Ջիօվաննա (Մօննա Վաննա), Գուիգօյի կինը:

Եղիաններ, զինուորներ, զեղջուկներ, ժողովուրդ (կանայք և տղա-մարդիկ) և այլն:

Առաջին և երրորդ գործողութիւնը՝ Պիլայում. երկրորդը՝ քաղաքի առջևը:
(XV դարի վերջը):

Ա. Ռ. Ա. Ջ. Ի. Ն. Գ. Ո. Բ. Ծ. Ո. Ղ. Ո. Ի. Թ. Ի. Ն.

Դահլիճ Գուիգօ Կօլօննայի պալատում:

Առաջին օրացում

Գուիգօն և իր փոխնակ՝ Բօրսօն ու Տօնէլլօն բաց պատուհանի մօտ, որտեղից երևում է Պիլայի շրջակայքը:

ԳՈՒԻԳՈ. Այնպիսի ծայրայեղ դրութեան ենք հասել, որ Աւագնների ժողովը ստիպուեց յայտնել ինձ այն աղէտները, որ այնքան ժամանակ ծածկում էր մեզանից: Վենետիկի ուղարկած օժանդակ զօրքերը՝ երկուսն էլ պաշարուած են ֆլօրէնտացիներէից, մէկը՝ Բիբրիէնայում, միւսը՝ Էլչիյում: Վէտնիայի, Քիուզիի ու Մօնտալօնէյի անցքերը, Արէնցօն և Կազենափնի

բոլոր կիրճերի դռները թշնամու ձեռքին են։ Մենք կտրուած ենք ամբողջ աշխարհից և անպաշտպան մատնուած Ֆլօրէնցիայի ատակութեանը, որ անողոք է, երբ առիթ չունի դողալու։ Մեր վիճակները և ժողովուրդը դեռ ոչինչ չը գիտեն այդ պարտութիւնների մասին։ Բայց արդէն սկսել են տարածուել աւելի ու աւելի խռովայոյղ լուրեր։ Ի՞նչ կանեն նրանք, երբ իմանան ճշմարտութիւնը... Իրանց ցասումն ու յուսահատ կատաղութիւնը նրանք կը թափեն մեր և Աւագների գլխին։ Այս երեք ամսուայ պաշարումը, ապարդիւն հերոսութիւնը, քաղցը և անլուր տառապանքները զայրացրել են նրանց և խելագարեցրել։ Միակ յոյսը, որ դեռ սանձ էր դնում նրանց զայրոյթին, օդը կը հնդի, և այն ժամանակ անխուսափելի է ապստամբութիւնը, թշնամու յարձակումը և Պիզայի վախճանը...

ԲՕՐՍՕ. Իմ մարդիկը ոչինչ չունեն այլ ևս, և ոչ մի սլաք, և ոչ մի դնդակ, և ինչքան էլ տակն ու վրայ անէք նկուղների տակառները, չէք գտնիլ և ոչ մէկում ոչ մի հատիկ վառօդ։

ՏՕՌԷԼԼՕ. Ես արձակեցի անցեալ օրը մեր վերջին բումբը Սանտօ-Անտօնիօյի մարտկոցի և Ստամպաչէի աշտարակի դէմ, և նոյն իսկ Ստրադիօտները, միմիայն սրերի յոյսով մնալով, հրաժարուում են դուրս գալ պատեհչների վրայ։

ԲՕՐՍՕ. Տեսէք անա այն խրամատը, որ Պրինչիվալլէյի թնդանօթները բացել են այն պարիսպում, որ պաշտպանում էին Վենետիկի ուղարկած օժանդակ զօրքերը... Յիսուս կանգուն կը լինի լայնութիւնը, ոչխարների ամբողջ հօտ կարող է ազատ անցնել միջովը... Ոչ ոք չի կարող դիմադրել այնտեղ, և ուսմանօղ հետևալները, սլառները ու սլրանացիք արդէն յայտարարեցին ինձ, որ բոլորն էլ կը թողնեն կը փախչեն, և թէ այս երեկոյ և եթ չը ստորագրենք անձնատրութեան դաշինքը։

ԳՈՒԻԿՕ. Տաս օրից ի վեր երեք անգամ իրար յետևից Աւագածողովը իր անդամներից երեք աւագադոյններին ուղարկել է բանակցելու անձնատրութեան մասին։ Եւ ոչ ոք նրանցից չի վերադարձել...

ՏՕՌԷԼԼՕ. Պրինչիվալլէն չի կարողանում ներել մեզ այն, որ նրա փոխնակ Անտօնիօ Ռէնօյին կատաղած գեղջուկները սպանեցին մեր փողոցներում։ Ֆլօրէնցիան օգտուում է զրանից՝ մեզ օրէնքից դուրս նկատելու համար և ուզում է վարուել մեզ հետ, իբրև բարբարոսների հետ։

ԳՈՒԻԿՕ. Ես իմ հօրը ուղարկեցի բացատրելու և արդարացնելու սխալմունքը մոլեղնած ամբոխի, որին մենք անկարող էինք զսպել։ Նուիրական պատանդ էր հայրս, բայց նա էլ չը վերադարձաւ...

ԲՕՐՍՕ. Մի շաբաթից աւելի է արդէն, որ քաղաքը բաց է ամեն կողմից, պարիսպներն աւերուած և մեր թնդանօթները լուռ ինչո՞ւ հապա Պրինչիվալէն յարձակում չի գործում: Վախո՞ւմ է արդեօք որ և է թակարդից, թէ սիրտ չի անում կամ գուցէ Յլօրէնցիայից դադանի հրահանգներ է ստացել:

ԳՈՒԻՒՅՈ. Յլօրէնցիայի հրահանգները միշտ գաղտնախորհուրդ են, բայց դիտաւորութիւնները՝ միշտ պարզ ու որոշ: Պրիզան վաղուց ի վեր հաւատարիմ դաշնակից է Վենետիկին և խոռվայոյդ օրինակ է տալիս Տօկանայի փոքրիկ քաղաքներին... Պրիզայի հանրապետութիւնը պէտք է չքանայ աշխարհից... Կամաց կամաց, հմտօրէն և գաղտնադղի, Յլօրէնցիան բորբոքեց այս պատերազմը, տեղիք տալով անլուր դաժանութիւնների և նենգութիւնների, առիթ և արդարացում պատրաստելու համար իր ապագայ վրէժխնդրութեանը: Ես հիմք ունեմ կասկածելու, որ նրա գաղտնի պատուիրակներն են զրդել մեր գեղջուկներին սպանելու Ռէնօյին: Աննպատակ չէ և այն, որ նա հանել է մեր դէմ իր ամենադաժան վարձկան զօրապետին, վայրենի Պրինչիվալէյին, որ այնքան տխուր հոգակ ստացաւ Պրաչէնցայի աւերածի միջոցին, ուր, իրանց ասելովը՝ սխալմամբ, բոլոր դիւնուած մարդկանց ընաջինջ անելուց յետոյ վաճառի հանեց, իբր ստրկուհիներ, հինգ հազար հոգի ազատ կինարմատ:

ԲՕՐՍՕ. Սխալ կարծիք է այդ: Այդ ջարդի և վաճառքի հրաման տուողը Պրինչիվալէն չի եղել, այլ Յլօրէնցիայի պատուիրակները: Ես երբէք տեսած չեմ Պրինչիվալէյէն, բայց եղբայրներիցս մէկը ճանաչ է եղել հետը: Ծագումով բարբարոս է նա. հայրը, որ պէտք է Բասք կամ Բրէտոն եղած լինի, ոսկերչի խանութ է ունեցել Վենետիկում: Ծիշտ է, աննշան ծագում ունի նա, բայց վայրենի չէ, ինչպէս կարծւում է: Ասում են, կրքոտ է, խելառ, անառակ ու վտանգաւոր, բայց չիտակ ու անխարդախ, այնպէս որ ես առանց երկիւղի կը յանձնէի նրան իմ սուրը...

ԳՈՒԻՒՅՈ. Աշխատէք չը յանձնել, քանի դեռ այդ սուրը կարող է պաշտպանել ձեզ: Գործում կը տեսնեք նրան, և այն ժամանակ կ'երևայ, թէ ում կարծիքն է ճիշտ: Իսկ առայժմ մեզ մնում է փորձել վերջին հնարքը, եթէ չենք ուզում մորթուել գլուխներս քաշ և ձեռներս ծալած: Նախ և առաջ պէտք է գործի ամբողջ իսկութիւնը յայտնել զինուորներին, քաղաքացիներին և քաղաք ապաստանած գիւղացիներին: Թող հաստատ իմանան, որ մեզ չեն առաջարկում անձնատուր լինել: Թող իմանան, որ այս այն խաղաղ պատերազմներիցը չէ, որոնց ընթացքում երկու մեծ զօրքեր առաւօտից մինչև երեկոյ կուռելուց

յետոյ երկու-երեք վերաւորներ էին թողնում կռուի դաշտումը, ոչ էլ այն եղբայրական պաշարումներին, որոնցից յետոյ յաղթողը անմիջապէս դառնում էր յաղթուածի հիւրը և լաւագոյն բարեկամը: Անողորմ պատերազմ է այս, ուր վճուում է մահուան ու կեանքի հարցը, ուր մեր կանայք, մեր զաւակները...

ԵՐԿՐՈՐԳ ՏԵՍԱՐՈՒՆ

ՆՈՅՆ ԱՆՁԻՆՔ ԵՒ ՄԱՐԿՈՅ

(Մտնում է Մարկոն, Գուրգոն նկատում է նրան և վազում է ընդ առաջ ու գրկում),

ԳՈՒԻԴՈ. Հայր իմ... Ի՞նչ բախտի բերմունք է՝ այս մեծ աղէտների մէջ, ինչ բարերար հրաշք է, որ հնարք է տուել ձեզ վերադառնալ, երբ յոյսս կորցրել էի արդէն... Հօ չէք վերաւորուած... Հաղիւ հաղ էք փոխում քայլերդ... Հօ չէն տանջել ձեզ... Փախել էք բանակից... Ասէք՝ ի՞նչ են արել ձեզ...

ՄԱՐԿՈ. Ոչինչ: Գոհութիւն Աստուծոյ, բարբառոս չեն նրանք... Նրանք ինձ ընդունեցին իբր պատկառելի հիւրի: Պրինչիպալէն կարողացել է իմ գրուածքները. նա խօսեց ինձ հետ իմ գտած ու թարգմանած՝ Պլատոնի երեք արամախօսութիւնների մասին: Եթէ դժուարութեամբ եմ քայլում, պատճառն այն է, որ շատ եմ ծեր և շատ հեռուից եմ գալիս... Գիտէ՞ք՝ ում հանդիպեցի Պրինչիպալէյի վրանում:

ԳՈՒԻԴՈ. Երեւի Ֆլորէնսյիայի անգուլթ պատուիրակներին...

ՄԱՐԿՈ. Այո, նրանց էլ կամ աւելի ճիշտ նրանցից մէկին, որովհետև մէկին միայն տեսայ... Բայց առաջին մարդը, որի հետ ծանօթացրին ինձ այնտեղ, Մարչիլլէ Ֆիչինն էր, այն պատկառելի գիտնականը, որ յայտնագործեց Պլատոնին... Մարչիլլէ Ֆիչինը՝ ինքը Պլատոնի հոգին, նորից երեսան եկած այս աշխարհումս... Եթէ ուղէին, կեանքիցս տասը տարի կը տայի, որ պէս դի տեսնէի նրան նախ քան այն աշխարհը դնալը, ուր վերջի վերջոյ գնում են ամենքը... Կարծես իրար կորցրած եղբայրներ լինէինք ու գտանք վերջապէս միմեանց... Խօսում էինք Հէդիսոդի, Արիստոտէլի և Հոմէրի մասին... Առնօյի ափին, բանակի մօտերը, ձիթենիների անտառում աստուածուհու մի արձանի այնպիսի չքնաղ իրանամասն է գտել աւագի մէջ թաղուած, որ եթէ տեսնէիք՝ պատերազմը բոլորովին կը մոռանայիք... Մենք շարունակեցինք փորութեքը. նա գտաւ

կռներից մէկը. ես գեանի տակից հանեցի և րկու ձեռք, այնքան կանոնաւոր և այնքան նուրբ, որ կարծես ստեղծուած լինէին ժպիտներ զարթեցնելու, ցօղ շաղ տալու և արշալոյսը զգուկու համար... Նրանցից մէկը ձկնուած էր այն ձեւով, որ ընդունում են թեթեւ մատները ստիւնքին հպելիս, միւսը՝ դեռ սղմած ունէր հայելու կոթը...

ԳՈՒԻԳՈ. Հայր իմ, չը մոռանանք, որ ժողովուրդը մեռնում է սովից և նրա համար նշանակութիւն չունեն այդ նուրբ ձեռները ու բրօնդէ արձանի բեկորները...

ՄԱՐԿՈ. Արձանը մարմարից է շինուած...

ԳՈՒԻԳՈ. Թող լինի մարմարից, բայց աւելի լաւ է խօսենք այն երեսուն հազար կեանքերի մասին, որոնք կարող են չքանալ մի հատիկ անխոհեմութեան, մի բողբոջ յապաղման հորձիւ կամ փրկուել՝ մի ճարտար խօսքի, մի ուրախ համբաւի հնորձիւ... Միթէ ծայրատ անլորինների կամ հաշմ ձեռների համար էիք դնայել այնտեղ... Ի՞նչ յայտնեցին ձեզ—Ի՞նչ են ուղում անել մեզ Զլօրէնցիան կամ Պրինչիփալէն—Շուտ արէք, տապէք... Ինչի են սպասում—Լսում եք մեր պատուհանների տակ թըշուառների աղաղակը—Իրար ձեռից խլում են քարերի արանքում բուսնող խտերը...

ՄԱՐԿՈ. Իրաւ ես ասում եմ մոռացել էի, որ դուք պատերազմ էք մղում, երբ ծնւում է նորից զարուհը, երբ երկինքը հրճւում է, ինչպէս մի արքայ զարթնելիս, երբ ծովը ծփում է վէտ-վէտ, ինչպէս լուսնդէն սկաւառակ, որ կապոյտ սփիւռների աստուածունին մեկնում է կապոյտ սփիւռների աստուածներին, երբ այնքան չքնաղ է երկիրը և այնքան սիրում է մարդկանց... Բայց դուք ունէք ձեր ուրախութիւնները, դուք եմ ես այնքան խօսում իմ բերկրանքների մասին: Այնպէս թէ այնպէս իրաւայի էք դուք. ես պէտք է իսկոյն և եթ հազորդէի ձեզ իմ բերած լուրը... Նա փրկում է երեսուն հազար կեանք՝ մէկը խորտակելու համար, բայց այդ կեանքի տիրոջը նա ներկայացնում է ամենավեհ առիթը վաստակելու մի փառք, որ ինձ աւելի փսմ է թւում, քան պատերազմական փառքը... Սէրը դէպի մի հատիկ անձը երանելի է և գովելի բայց դեռազանց է այն սէրը, որ փսմացնում է մարդու... Զգո՛ն ամօթխածութիւնը և ամուսնական հաւատարմութիւնը լաւ տաքիւնութիւններ են անասարակ, բայց լինում են անսովոր բողբոջներ ու նրանք մանր են թւում, երբ մարդու միտք ուրիշ կողմ է դառնում... Ահա ասում եմ... Բայց չը սխալուէք ասաջին խօսքերիցս, չը կորէք նահանջի ճանապարհներդ և չուխաէք

այնպիսի ուխտ, որ կաշկանդում է խելքը ու թոյլ չի տալիս նրան այլևս յետ կենալ իր վճռից...

*ուրիշ, ձեռքի շարժումով արձակուրդ տալով սպաներին:

Մենակ թողեք մեզ...

ՄԱՐԿՕ. Ոչ, մնացե՛ք... Մեր բոլորիս բախտն է որոշուելու այս րոպէիս... Ես կուզէի ընդհակառակը, որ այս դանձրի՛ճը ծայրէ-ծայր լիքը լինէր այն ղոհերով, որոնց փրկելու ենք մենք, և որ այդ թշուառ մարդիկ, որոնց կեանքը աղատելու ենք, ականջ դնէին պատահաններին, որպէս զի լսէին և յիշողութեան մէջ ընդմիջու պահէին այն փրկարար լուրը, որ ես բերել եմ այժմ. որովհետեւ փրկութիւն եմ բերել ես, եթէ ձեր բանականու-թիւնը ընդունի այդ փրկութիւնը: Իսկ բիւրաւոր խելքեր հաղիւ հազ կարողանան հաւասարակշռել մի վերին աստիճանի ծանր մոլորութիւն, որի ծանրութիւնից ես վախենում եմ, մա-նաւանդ որ ինքս էլ...

ԳՈՒԻԳՕ. Հայր իմ, խնդրում եմ, թողնենք այդ հանելուկ-ները: Այդ ինչ բան է, որ այդքան շատ խօսք է պահանջում: Ինչ աւել՝ կարող ենք լսել. մօտ է մեզ այն ժամը, երբ այլ ևս ոչինչ չի զարմայնում մարդու...

ՄԱՐԿՕ. Հաաա, տեսայ Պրինչիվալէյին և խօսելի հետը: Որքան օտարոտի և անճիշտ են պատկերացնում մարդիկ այն անձին, որից վախենում են... Ես գնում էի այնպէս, ինչպէս Պրիամը Աքիլէսի վրանը... Ես կարծում էի, թէ հանդիպե-լու եմ մի մեծամիտ ու ապուշ բարբարոսի, որ միշտ թա-թախուած է արեան մէջ ու աչք չի բանում հարեցութիւ-նից, մի տեսակ խենթ ու խելառի.—ինչպէս նկարագրում են նրան,—որի հանճարը երբեմնապէս միայն, պատերազմի դաշ-տում, մարդ չը գիտի ինչպէս, փայլատակում է կայծակի նման... Ես կարծում էի, թէ դիմադր լինելու է պատերազմի դեւը, կոյր ու խաժամուժ, դաժան ու մաշիւտ, նենգ ու անառակ...

ԳՈՒԻԳՕ. Եւ Պրինչիվալէյն իսկ և իսկ այդպէս է, բացի այն, որ նենգ չէ:

ԲՕՐՍՕ. Ծիշտ է, նա անխարդախ է, թէև ծառայում է Ֆլօրէնցիային: Երկու անգամ նա ապացուցել է մեզ իր ան-խարդախութիւնը:

ՄԱՐԿՕ. Արդ, հանդիպածս այնպիսի մարդ դուքս եկաւ, որ խոնարհուեց իմ առաջ, ինչպէս զգածուած աշակերտը խո-նարհուում է ուսուցչի առաջ: Նա գիտուն է ու պերճախօս, ի-մաստասէր և ուսումնասիրաւ: Նա զիտէ լսել երկար խօսակ-ցութիւն և զգայուն է թւում դէպի ամեն ինչ, որ գիղցելի է:

Նա գիտէ ժպտալ խելացի կերպով. նա մեղմ է ու մարդասէր, և ատում է պատերազմը: Նա վնասում է նախապատճառները կրքերի և իրերի: Նա գիտէ զենեկ իր հոգու խորքը, նա մարմնացած խղճմտանք է ու անկեղծութիւն, և յալաւայից է ծառայում նենգ հանրապետութեանը, Հանդամանքների բերմամբ, գուցէ ճակատադրի կամքով՝ նա դարձել է պատերազմի, և մինչ այժմ մնում է զինուորական ասպարէզում, որ ատում է և ուզում է թողնել. բայց ոչ առաջ, քան կարողանայ յագուրդ տալ մի բաղձանքի, մի չարաբաստիկ բաղձանքի, որի նմանը ունենում են այնպիսի մարդիկ, որոնք, ըստ երեւոյթին, ծնուած են մի միակ և սնիրագործելի մեծ սիրոյ վտանգաւոր աստղի տակ...

ԳՈՒԻԴՕ. Հայր իմ, մի մոռանաք, թէ որքան ծանր է սպասել նրանց համար, որոնք մեռնում են սովից: Ձանց արէք այդ արժանաւորութիւնները, որոնք պէտք չեն այժմ մեզ, և ասացէք վերջապէս այն փրկարար լուրը, որ խոստայաք յայտնել:

ՄԱՐԿՕ. Իրաւ է, թերեւ զուր եմ ուշ յայտնում բերած լուրս, թէպէտ նա չափազանց դժան է այն երկու էակների համար, որոնց ամենից շատ եմ սիրում աշխարհիս երեսին...

ԳՈՒԻԴՕ. Ես պատրաստ եմ ընդունել իմ բաժինը, բայց ռում է հասնելու միւսը:

ՄԱՐԿՕ. Լսէք, ասում եմ... Այստեղ դալիս՝ օտարոտի և դժուարին էր թւում ինձ այդ, բայց միւս կողմից փրկութեան հնարաւորութիւնը այնքան սքանչելի էր...

ԳՈՒԻԴՕ. Ասացէք, ասացէք...

ՄԱՐԿՕ. Ֆլորէնցիան վճռել է ջնջել մեզ աշխարհից: Ձինուորական տասնակալները անհրաժեշտ են դառել այդ և Աւագների ժողովը հաւան է այդ բանին: Վճիռն անդառնալի է: Բայց խոհեմ ու կեղծաւոր Ֆլորէնցիան չէր կամենալ այդքան արիւնքը ու շատ յաղթանակի մեղքը վիզն առնել ամբողջ աշխարհի առաջ, որին ինքը քաղաքակրթութեան դասեր է տալիս: Նա կը պնդի, թէ Պիզան մերժեց իր առաջարկած անձնատրութեան մեղմ դաշինքը: Քաղաքը կ'առնուի յախուռն յարձակմամբ: Նրա դէմ կը հանեն սպանացի ու գերմանացի վարձկան հրոսակներ, որոնց աւելորդ է տալ յատուկ հրահանգներ, երբ պէտք է բռնաբարել, կողոպտել, հրկիզել ու կոտորել... Բաւական է, որ նրանք մի օր մնան ինքնազուլիս, և այդ օրը նրանց իշխանաւորները կը յայտարարեն, որ անգոր են զսպել նրանց: Ահա թէ ինչ վիճակ են պատրաստում մեզ համար, և կարմիր շուշանի քաղաքը *) ամենից առաջ կ'ողբայ մեր

*) Ֆլորէնցիան:

Ծան. թարգմ.

աղէտները, եթէ նրանք նրա սպասածից էլ դաժան լինեն, և կը վերագրի այդ աղէտները ամբողջովին անախկալ անկարգապահութեանը վարձկան զօրքերի, որոնց նա կարձակի զգուանքի ցոյցներով, երբ մեր կործանումից յետոյ այլ ևս աւելորդ կը լինի նրանց օգնութիւնը...

ԳՈՒԻԻԳՕ. Այո, այդպէս է Ֆլօրէնցիան:

ՄԱՐԿՕ. Ահա այն բանաւոր ու գաղտնի հրահանգները, որ բերել են Պրինչինվալլէյին Ֆլօրէնցիայի պատուիրակները: Մի շարաթիւց ի վեր նրանք ստիպում են նրան սկսել վճռական յարձակումը: Մինչ այսօր՝ այլ և այլ պատրուակներով նա յետաձգել է այդ: Միւս կողմից, նա բռնել է Աւագների ժողովին գրուած նամակներ, որոնց մէջ նրան դաւաճան են ներկայացնում Ֆլօրէնցիայի պատուիրակները, որոնք հսկում են նրա ամենաչնչին քայլին: Երբ Պիզան կործանուի ու պատերազմը վերջանայ, նրան անշուշտ կը դատեն Ֆլօրէնցիայում, կը տանջեն և յետոյ մահուան կենթարկեն, ինչպէս արել են շատ ու շատ՝ վտանգաւոր համարուած զօրապետների նկատմամբ: Ուրեմն նրան յայտնի է իր ապագայ վիճակը:

ԳՈՒԻԻԳՕ. Շատ լաւ, բայց ի՞նչ է առաջարկում նա:

ՄԱՐԿՕ. Նա երաշխաւոր է, — որքան որ կարելի է երաշխաւոր լինել այդ փոփոխամիտ վայրենիների հաւատարմութեան համար, — նա երաշխաւորում է նետածիգները մի մասի համար, որ ի՞նքն է զօրագրել: Յամենայն դէպս նա վստահ է հարիւր հոգուց բաղկացած թիկնապահ գնդի վրայ, որ կազմելու է իր զօրքի միջուկը և բոլորովին նուիրուած է իրան: Այդպէս ուրեմն նա առաջարկում է ձեռք մտցնել Պիզա իրան հետեւել ցանկացող բոլոր զինուորներին և նրանց հետ պաշտպանել մեզ մնացած թշնամի զօրքի դէմ:

ԳՈՒԻԻԳՕ. Մարդիկ մենք էլ շատ ունենք և մեզ ամենաին պէտք չեն այդ վտանգաւոր օգնականները: Եթէ ուզում են մեզ օգնել, թող տան մեզ միջերբներ, գնդակներ ու վառոգ...

ՄԱՐԿՕ. Այդ էլ լաւ: Նա նախատեսում էր, որ դուք կը մերժէք իր այդ առաջարկը, որ կարող է կասկածելի թուալ: Նա յանձն է առնում մտցնել մեր քաղաքը երեք հարիւր սայլ ուտելու և ղէնքի միջերբ, որ նոր է հասել բանակը:

ԳՈՒԻԻԳՕ. Ի՞նչպէս կ'անի նա այդ:

ՄԱՐԿՕ. Չը գիտեմ — եւ գաղափար չունեմ պատերազմական և քաղաքագիտական խորամանկութիւնների մասին: — Բայց նա անում է, ինչ որ ուզում է: Չը նայած Ֆլօրէնցիայի պատուիրակներին, նա միակ տէրն է բանակում և այդպէս կը լինի, մինչև որ Աւագները յետ չը կանչեն նրան: — Իսկ նրանք

չեն համարձակուիլ յետ կանչել նրան պիտի, երբ յաղթանակը այնքան մօտ է և երբ զօրքը, որ վստահ է նրա վրայ, գրեթե զդուժ է աւարը իր ձեռքին: Ուստի կամայ ակամայ Ֆլորէնսյան պէտք է սպասի նպաստաւոր ընթացի...

ԳՈՒԻԴՕ. Ասե՛նք թէ նա մեղ փրկում է ինքն իրան փրկելու և նախօրօք իր վրէժն առնելու համար: Բայց նա կարող էր այդ անել աւելի փայլուն կամ աւելի ճարպիկ ձևով: Ի՞նչ չա՛ն ունի նա բարերարել մեղ, իր թշնամիներին: Ո՞ւր է մտադիր գնալ և ի՞նչ է անելու: Ի՞նչ է ուզում մեզինից դրա փոխարէն...

ՄԱՐԿՕ. Հասաւ, որդիս, այն ընթացքն, երբ խօսքերս դառնալու են դաժան և հուժկու... Հասաւ, որդիս, ընթացքն, երբ երկու երեք խօսք ճակատագրի ոյժ են ստանում յանկարծ և զոհեր են ընտրում... Դողում եմ անից, երբ մտքովս անցնում է, որ ձայնիս հնչիւնը, արտասանութեանս եղանակը կարող է պատճառել ըրեւ մահեր կամ փրկել ըրեւ կեանքեր...

ԳՈՒԻԴՕ. Ձեռք կարողանում գուշակել... Ամենադաժան խօսքերը անգոր են սաստկացնել իրական աղէտները...

ՄԱՐԿՕ. Ես արդէն ասացի. Պրինչիվալլէն խելօք է թըւում. նա ողջամիտ է և մարդասէր... Բայց ուր է այն խելօք մարդը, որ չունենայ իր խենթութիւնը, և ուր է այն բարի մարդը, որ երբեք մեռւցած չը լինի սրտումը որ և է հրէշաւոր խորհուրդ... Այլ կողմը խելքն է, զթութիւնը, արդարութիւնը. ձախ կողմը՝ այլ բաներ, բաղձանքը, կիրքը, ես իմ, խելագարութիւնը, որ տիրում է մեղ անդադար... Ես էլ եմ ունեցել խելագարութեան ընթացքներ, և դարձեալ կունենամ. դու ինքդ էլ կունենաս թերիս... Որովհետո այդպէս է մարդուս բանը... Քեզ սպասում է մի վիշտ, որ չը պէտք է լինէր մարդկային վիշտ... Եւ ես, որ պարզ տեսնում եմ, որ չարիքը այնքան մեծ չէ, որքան լինելու է քո վիշտը,—ես այնպիսի խոստում տուցի, որ աւելի ես խելագար բան է, քան այդ վիշտը, որ անշուշտ խելագար է լինելու... Եւ այդ խոստումը ամենախելագարօրէն կը կատարեմ ես, որ ուզում եմ խելացի լինել և եկել եմ քեզ յորդորելու յանուն առողջ դատողութեան... Ես խոստացայ վերադառնալ թշնամու բանակը, եթէ դուք չընդունէք նրանց առաջարկութիւնը... Ի՞նչ կ'անեն ինձ... Հաւանական է, տանջանքով ու մահով վարձատրեն իմ տիմար բարեխղճութիւնը... Բայց և այնպէս ես կ'երթամ... Իզուր եմ ինքս ինձ ասում, որ այդ բարեխղճութիւնը խենթութեան մնացորդն է իմ մէջ, որ ես պատում եմ ծիրանիով՝ ինքս ինձ խաբելու համար. ես կը կատարեմ այդ խենթութիւնը, որ դատա-

պարտում եմ, որովհետեւ ես եւս այնքան ուժեղ չեմ, որ հետեւեմ առողջ դատողութեանս... Բայց ես չեմ ասում... Ախ, ներքեցէք, ես կորցնում եմ ինքս ինձ, չփոթում եմ խօսքերս, կուտակում եմ բառ բառի վրայ, որ գոնէ փոքր ինչ յետաձգեմ վճռական բոլէն... Բայց գուցէ զուր եմ այսքան անվստահ ձեր նկատմամբ... Արդ, մթերքների այդ անաղին կարաւանը, որ ես տեսայ այնտեղ, ցորեն ու գինիով, պտուղ ու բանջարով զլխէ-զլուխ բարձած այդ սայլերը, այդ բոլոր հօտերն ու նախիրները, որոնք բաւական են երկար ամիսներ կերակրել մի ամբողջ ժողովուրդ, վառօդի այդ բոլոր տակառները և կապարի ձոյլերը, որոնք բաւական են Ֆլորէնցիային յաղթելու և Պիզան նորից ծաղկեցնելու համար, այդ բոլորը հէնց այս երեկոյ կը լինի քաղաքում, եթէ դուք ուղարկէք բանակը, որպէս զի նա միմիայն մի գիշեր լինի Պրինչիվալէյի արամադրութեան տակ, որովհետեւ Պրինչիվալէն նրան յետ կուղարկի, երբ երեւան արշալոյսի առաջին ցօրքերը... Բայց Պրինչիվալէն պահանջում է ինչպէս յաղթութեան և անձնատրութեան, որ նա գնայ բանակը միայնակ ու մերկ, ունենալով վրան միմիայն վերարկուն...

ԳՈՒԻԻՎՕ. Բայց ո՞վ, ո՞վ պէտք է գնայ...

ՄԱՐԿՕ. Զիօվաննան...

ԳՈՒԻԻՎՕ. Ո՞վ... Ի՞մ կիներ... Վաննան...

ՄԱՐԿՕ. Այո, քո Զիօվաննան... Կարծեմ, պարզ ասայի...

ԳՈՒԻԻՎՕ. Բայց ինչու անպատճառ ի՞մ Վաննան, եթէ նա ունի այդպիսի մի բաղձանք... Միթէ քիչ ի՞նչ կայ դրա համար...

ՄԱՐԿՕ. Բայց Զիօվաննան ամենագեղեցիկն է կանանց մէջ և Պրինչիվալէն սիրում է նրան...

ԳՈՒԻԻՎՕ. Պրինչիվալէն սիրում է Վաննային... Ո՞րտեղ է տեսել նա կնոջս... Պրինչիվալէն չի ճանաչում նրան...

ՄԱՐԿՕ. Նա տեսել է կնոջդ, ճանաչում է նրան, բայց չուզեց ասել՝ երբուսեայի և ինչպէս...

ԳՈՒԻԻՎՕ. Իսկ կիսս ինչպէս, տեսել է արդեօք նրան... Ո՞րտեղ է հանդիպել այդ մարդը Վաննային...

ՄԱՐԿՕ. Կի՞նք նրան չի տեսել երբեք կամ գոնէ չի յիշում...

ԳՈՒԻԻՎՕ. Ո՞րտեղից գիտէք այդ:

ՄԱՐԿՕ. Կինդ ինքն ասաց ինձ:

ԳՈՒԻԻՎՕ. Ե՞րբ:

ՄԱՐԿՕ. Նախ քան քո մօտ գալս:

ԳՈՒԻԻՎՕ. Եւ դուք նրան ասացի՞ք...

ՄԱՐԿՕ. Ամեն ինչ:

ԳՈՒԻԻԳՕ. Ամեն ինչ... Ի՞նչպէս... Ամբողջ այդ խայտառակ սակարկութիւնը... Եւ դուք համարձակուեցիք...

ՄԱՐԿՕ. Այո:

ԳՈՒԻԻԳՕ. Եւ ի՞նչ պատասխանեց նա...

ՄԱՐԿՕ. Նա ոչինչ չասաց: Գունատուեց միայն ու հետաքաւ անխօս:

ԳՈՒԻԻԳՕ. Այո, լաւն այդ է... Նա կարող էր յարձակուել ձեր վրայ, թքել ձեր երեսին կամ ընկնել ձեր ոտները... Բայց այդ ինձ աւելի է դուր գալիս... Գունատուած հեռանալ անխօս... Հրեշտակները միայն կարող են վարուել այդպէս... Կեցցէ իմ Վաննան, Պէտք չէր ոչինչ ասել, ուրեմն մենք էլ չենք խօսիլ այլ ևս դրա մասին... Մենք կը գրաւենք նորից մեր տեղը պատնէջների վրայ, և եթէ պէտք է մեռնել այնտեղ, կը մեռնենք ու գոնէ չենք պղծիլ մեր պարտութիւնը...

ՄԱՐԿՕ. Ես քեզ հասկանում եմ, որդիս, և աղէտի ցաւը ինձ համար նոյնքան ծանր է գրեթէ, որքան և քեզ համար: Բայց հարուածը արդէն տրուած է. ժամանակ տանք մեր խելքին պատշաճ տեղ յատկացնելու մեր վշտին և պարտականութիւններին:

ԳՈՒԻԻԳՕ. Միմիայն մի պարտականութիւն կարող է լինել այդպիսի նողկալի առաջարկութեան դիմաց, և ինչքան էլ մտածենք, միմիայն կը սաստկացնենք այն զզուանքը, որ ազդում է նա...

ՄԱՐԿՕ. Սակայն հարցրու ինքդ քեզ, իրաւունք ունե՞ս արգելք մահուան մատնել մի ամբողջ ժողովուրդ, մի քանի տխուր ժամով յետաձգելու համար անխուսափելի մի չարիք, որովհետև քաղաքը առնուելուց յետոյ՝ Վաննան կը լինի յաղթողի ձեռքում...

ԳՈՒԻԻԳՕ. Ոչ... Այդ իմ գիտնալու բանն է...

ՄԱՐԿՕ. Թող այդպէս լինի, բայց բիւրաւոր կեանքեր դռնէլ դրա համար, միթէ այդ շատ չէ, գուցէ չափազանց շատ. միթէ անարդարութիւն չէ այդ... Եթէ միմիայն ձեր բախտը կախուած լինէր այդ ընտրութիւնից, դուք կընտրէիք մահը, և ինձ համար հասկանալի կը լինէր այդ, թէպէտ եթէ հարցնէք ինձ, գերեզմանին մօտեցած ծերունուս, որ այնքան մարդիկ եմ տեսել կեանքումս և ուրեմն այնքան մարդկային վշտեր, ես կասեմ, որ խելօք բան չէ ընաւ գերադասել մահը, սոսկալի ու ցրտաշունչ մահը, իր յաւերժ լուծեամբ, թէկուզ ամենախիստ մարմնական կամ հոգեկան տանջանքից, որ կարող է ուշացնել մահը... Բայց այստեղ հարցը վերաբերում է բիւրաւոր կեանքերի. այստեղ տուժելու են մեր զինակից ընկերները, կանայք

ու մանուկներ... Կատարեցէք այդ խելագարի պահանջը, և այն, ինչ որ թուում է ձեզ հրէշաւոր, հերոսութիւն կը թուի ապագայի մարդկանց, որոնք աւելի հանգարտ ու արդար աչքով և աւելի մարդկայնօրէն կը նայեն ձեր արածի վրայ... Հաւատա ինձ, չը կայ մի բան, որ արժենար այնքան, որքան մի փրկուած կեանք, և մարդկանց բոլոր իղէախնրը, բոլոր առաքելութիւնները, այն ամենը, ինչ որ անուանում են պատիւ, հաւատարմութիւն և, ես իմ, էլ ինչ,—բոլորն էլ երեխայական բաներ են մի կեանք փրկելու առաջ... Դու ուզում ես անարատ դուրս գալ այս զարհուրելի փորձութիւնից և հերոսաբար զիմադրել նրան, բայց սխալ է կարծել, թէ հերոսութիւնը չունի ուրիշ դադարնակէտ մահից զատ: Ամենահերոսական գործը այն է, որ ամենից ծանր է մարդու համար. իսկ մահը յաճախ աւելի թեթիւ է քան կեանքը:

ԳՈՒԻԴՕ. Եւ դուք իմ հայրն էք...

ՄԱՐԿՕ. Այո, քո հայրն եմ, և պարծնում եմ զբանով... Եթէ այժմ մաքառում եմ քո հետ, մաքառում եմ նոյնպէս և իմ հետ, և ես քեզ աւելի քիչ կը թրէի, եթէ իսկոյն և եթ զիջէիր...

ԳՈՒԻԴՕ. Այո, դուք իմ հայրն էք և դուք ապացուցել էք այդ, որովհետեւ դուք էլ անշուշտ կը նախընտրէք մահը, և քանի որ ես մերժում եմ ընդունել մեզ առաջարկուած նողկալի դաշինքը, դուք իսկոյն կը դառնաք թշնամու բանակը և կ'ենթարկուէք այն վիճակին, որ պատրաստում է ձեզ համար Յլօրէնյիան...

ՄԱՐԿՕ. Հարցը միմիայն իմ մասին չէ, որդիս: Ես արգէն մի անպէտք ծերուկ եմ, իմ մի ոտս վաղուց դերեզմանումն է և ոչ դի հոգը չէ՝ ես կամ թէ չը կամ աշխարհիս երեսին... Ուստի և ինքս ինձ ասում եմ, որ չարժի զիմադրել հոգուս մէջ բուն դրած խենթութեան մնացորդին և երկար մաքառել, որպէս զի ստիպեմ ինձ խելացի վարուել... Ես կ'երթամ բանակը, թէն չը գիտեմ ինչն... Իմ հոգիս դեռ շատ ջանիլ է մնացել այս աշիլ մարմնիս մէջ, և ես այնպիսի դարի դաւակ եմ, որ դեռ շատ է հեռու այն դարից, երբ աշխարհիս երեսին հաստատուելու է վերջապէս խելքի թագաւորութիւնը... Սակայն ցաւում եմ սաստիկ, որ անցեալի ոյժերը թոյլ չեն տալիս ինձ զրօնել մի խելառ խոստում...

ԳՈՒԻԴՕ. Ես կը հետեւեմ ձեր օրինակին:

ՄԱՐԿՕ. Ի՞նչ ես ուզում ասել...

ԳՈՒԻԴՕ. Այն, որ կը վարուեմ ձեզ պէս և հաւատարիմ

կը մնամ անցեալի ոյժերին, որոնք անհեթեթ են թուում ձեզ, բայց, բախտաւորապէս, դեռ իշխում են ձեր վրայ...

ՄԱՐԿՕ. Երբ հարցը ուրիշներէ մասին է, նրանք չեն իշխում այլ ևս ինձ վրայ, և եթէ ձեր աչքերը բանալու համար՝ անհրաժեշտ է այնպէս մի խղճուկ զոհ, ինչպէս իմ ծերունական խոստման զրօնմը, ես սրտիս խորքում յետ ևս առնում խոստումս և, ինչ որ էլ անէք, գնալու չեմ բանալը...

ԳՈՒԻԴՕ. Հէրիք է, հայր իմ։ Այնպիսի խօսքեր են գալիս բերանս, որ երբէք մի որդի չը պէտք է ասի իր մոլորութեղ հօրը։

ՄԱՐԿՕ. Ասա, որդիս, ասա այն բոլոր խօսքերը, որոնք բղխում են պայրացած սրտիցդ։ Ես կընդունեմ այդ խօսքերը, իբր ապացոյց արդար կսկիծի... Այն սէրը, որ ևս տածում եմ գէպի քեզ, կախում չունի բնաւ այն խօսքերից, որ դու կարող ես ասել ինձ... Բայց ինձ անիծելիս, թոյլ տուր, որ իսկըն ու բարի զթութիւնը գրաւեն քո հոգում այն նզովքների տեղը, որոնք դուրս են գալու նրա խորքից։

ԳՈՒԻԴՕ. Թող հէրիք համարուի այսքանը։ Ես այլ ևս չեմ լսիլ ձեր ասածը։ Մտածեցէք, թէ ինչ էք ուղում ստիպել ինձ անելու։ Այս բողբոջի դնւք էք խելքից պակասը, վսեմ ու ազնիւ խելքից։ Մահուան երկիւղը չփոթել է ձեր միտքը։ Գալով ինձ, ես աւելի հանգիստ եմ նայում մահուան երեսին, և վառ կերպով յիշում եմ այն քաջութեան դասերը, որ դուք տալիս էիք ինձ այն ժամանակ, երբ ծերութեան տարիները և անպէտք զբաւոյնութիւնը դեռ չէին թուլացրել ձեր արի հոգին։ Մենք մենակ ենք այս դահլիճում։ Կողմնակի վկայ չը կար ձեր թուլութեան բողբոջին, իսկ ես ու իմ փոխնակները սրբութեամբ կը պահենք այս գաղտնիքը մեր սրտում, որ, աւանդ, երկար չէ բաբախելու այսուհետ։ Թող այս բոլորը թաղուած համարուի ընդ միշտ մեր սրտում, ու սկսենք խօսել այժմ օրհասական կռուի մասին...

ՄԱՐԿՕ. Ո՛չ, որդիս, այս բանը անկարելի է թաղել, որովհետեւ երկար տարիներն ու գրքերի, ինչպէս ասացիր, անպէտք ուսումնասիրութիւնը ինձ սովորեցրել են, որ երբէք և ոչ մի պատճառով ներելի չէ թաղել այդպէս՝ մարդկային մի կեանք։ Եթէ դու կարծում ես, թէ իմ մէջ մեռել է արդէն այն քաջութիւնը, որ միակ՝ քո կարծիքով՝ արժանի է այդ անուան, — իմ մէջ մնացել է սակայն մի ուրիշ քաջութիւն, որ նուազ փայլուն է թերեւ և աւելի քիչ գովուած մարդկանցից, որովհետեւ աւելի քիչ չարիք է պատճառում, իսկ մարդիկ յարգում են միայն այն, ինչ որ տանջում է նրանց... Ահա այդ քաջութիւն

նը թոյլ կը տայ ինձ կատարել իմ վերջին պարտականութիւնը: ԳՈՒԻԿՕ. Եւ որն է ձեր այդ պարտականութիւնը:

ՄԱՐԿՕ. Գնում եմ վերջացնելու այն, ինչ որ սկսեցի այստեղ այսքան անաջող: Դուք մինն էիք դատաւորներից, բայց ոչ երբէք միակը: Այն բոլոր մարդիկ, որոնց կեանքի ու մահուան հարցն է վճռում այս ժամին, իրաւունք ունեն իմանալու, թէ ինչ է իրանց վիճակը և ինչից է կախուած իրանց փրկութիւնը...

ԳՈՒԻԿՕ. Լաւ չեմ հասկանում ձեր ստաճը. գոնէ յոյս ունեմ, որ դեռ չեմ հասկացել... Ասում եք...

ՄԱՐԿՕ. Ասում եմ, որ այստեղից կ'երթամ կը յայտնեմ ժողովրդին Պրինչիվալէյի առաջարկը և քո մերժումը:

ԳՈՒԻԿՕ. Կեցցէք, այժմ հասկացայ: Յաւում եմ, որ պարզին խօսակցութիւնը հասցրեց մեզ այստեղ: Յաւում եմ նմանապէս, որ ձեր մտքի խանգարումը ստիպում է ինձ զանց անել այն յարգանքը, որին արժանի է ձեր տարիքը: Բայց ամեն որդի պարտական է պաշտպանել իր հօրը նոյն իսկ իրան դէմ, եթէ նա սխալուում է: Բացի այդ, քանի դեռ կանգուն է Պիզան, ևս եմ նրա տէրը և պատւի պաշտպանը: Բօրսօ և Տօնէլլօ, ձեզ եմ յանձնում իմ հօրը. կը հսկէք նրա վրայ, մինչև որ փարատուի մտքի շփոթութիւնը: Չեղած համարենք ինչ որ տեղի ունեցաւ: Թող ոչ ոք ոչինչ չիմանայ: Ես ձեզ ներում եմ, հայր իմ: Դուք էլ ինձ կը ներէք այն ժամանակ, երբ վերջին ժամը կը զարթեցնի ձեր մէջ այն օրերի յիշատակը, երբ դուք սովորցնում էիք ինձ լինել միշտ անվահեր և երբէք թուլամորթ:

ՄԱՐԿՕ. Ես քեզ ներում եմ, որդիս, նախ քան վերջին ժամը: Ես էլ այն կ'անէի, ինչ որ դու արեցիր: Դու ինձ կը կալանաւորես, բայց իմ գաղտնիքը ազատ է. արդէն շատ ուշ է իմ ձայնը ինդդելու համար:

ԳՈՒԻԿՕ. Ի՞նչ էք ուզում ասել:

ՄԱՐԿՕ. Այն, որ հէնց այս րոպէին Աւագների ժողովը քննում է Պրինչիվալէյի առաջարկը:

ԳՈՒԻԿՕ. Աւագների ժողովը... Բայց ո՞վ յայտնեց նրանց...

ՄԱՐԿՕ. Ես ինքս, նախ քան քեզ ասելը...

ԳՈՒԻԿՕ. Ոչ: Անկարելի բան է, որ մահուան երկիւղը և այն աւերածը, որ ծերութիւնը գործել է ձեր սրտում, հասցրած լինէին ձեզ այն աստիճան խենթութեան, որ իմ միակ երջանկութիւնը, իմ կաթողին սէրը, մեր ընտանի կեանքի ամբողջ բերկրանքը և անարատ պատիւը այդպէս դուք մատ-

նէիք օտար մարդկանց ձեռքը, որոնք չափելու և կշռելու են այդ ամէնը այնպէս սառնասիրտ, ինչպէս կշռում են աղը ու չափում իւրը իրանց խանութներում... Ես դեռ չեմ հաւատում դրան... Ես բոլորովին կը հաւատամ այդ բանին միայն այն ժամանակ, երբ աչքովս տեսնեմ այդ... Իսկ եթէ տեսնեմ, ես կը նայեմ ձեզ վրայ, իմ խեղճ ծնրուկ հայր, որին ես սիրում էի, որին կարծում էի ճանաչել, որին ձգտում էի նմանել փոքր ինչ, կը նայեմ ձեզ վրայ նոյնքան նողկանքով և աւելի մեծ զարմանքով, քան կը նայէի այն ստորաքարշ ու գարշ հրէշին, որ թաթախում է մեզ այժմ այս զաւրութիւնների մէջ...

ՄԱՐԿՈ. Ծիշտ ես ասում, որդիս, դու լաւ չէիր ճանաչում ինձ, և մեղքն իմս է այդ բանում: Երբ հասայ ծնրութեան հասակին, ես քեզ չէի հաղորդում ոչինչ այն բոլորից, որ ամէն օր ծնրութիւնը սովորեցնում էր ինձ մարդկային կեանքի ու սիրոյ, վշտի ու բերկրանքի մասին... Շատ յաճախ է պատահում, որ մարդ ապրում է կող առ կող իր սիրած էակների հետ և սակայն չի ասում նրանց այն միակ բաները, որ արժէր ասել... Մարդ առաջ է գնում օրօրուելով անցեալից, մարդ կարծում է, թէ ամէն ինչ փոփոխւում է իր հետ, և երբ մի աղէտ սթափեցնում է յանկարծ, մարդ զարմանում է, տեսնելով, թէ որքան հեռու են ուրիշներն իրանից... Եթէ ես առաջուց յայտնէի քեզ այն բոլոր փոփոխութիւնները, որոնք կատարւում էին իմ սրտում, բոլոր սին մտքերը, որոնք մի առ մի չքանում էին իմ մէջ և բոլոր իրական ճշմարտութիւնները, որոնք երեւան էին զալիս նրանց տեղ, այսօր ես կանգնած չէի լինիլ քո առաջ իբր մի անծանօթ թշուառական, որին դու պատրաստ ես ատել...

ԳՈՒՒԴՈ. Մեծ բախտ է ինձ համար, որ այսքան ուշ ճանաչեցի ձեզ... Գալով մնայեալին, շատ ափսոս: Ես առաջուց գիտեմ, ինչ կը վճռեն Աւագները: Ինչու չէ, շատ հեշտ է նրանց համար փրկիլ իրանց անձը զոհելով մի անհատ: Այդպիսի փորձութեան չէին դիմանալ նոյն իսկ աւելի ազնիւ քաջութեան տէր մարդիկ, քան այդ վաճառականները, որոնք կարօտել են արդէն իրանց խանութներին: Բայց ես պարտական չեմ յանձն առնել այդ զոհը նրանց համար: Ոչ ոքի համար ես պարտական չեմ յանձն առնել այդ զոհը: Ես նուիրեցի նրանց արիւնս ու անքուն գիշերներս, ես սիրով տարայ այս երկար պաշարման բոլոր յոգնութիւնները, բոլոր տառապանքները: Հէրիք է այդքանը, և այդ էր բոլորը, որ ես կարող էի տալ նրանց: Մնացեալն ինձ է պատկանում. ես չեմ հնազանդուիլ նրանց վճռին

և ցոյց կը տամ բոլորին, որ դեռ ես եմ այստեղ ամենքի հրամանատարը: Ի՞նչ էլ պատահի, ես կունենամ ձեռքիս տակ իմ երեք հարիւր Ստրադիօտներին, որոնք ինձ են միայն լսում և ականջ չեն դնիլ թուլամորթ ու կնատ մարդկանց խորհուրդին...

ՄԱՐԿՕ. Սխալուում ես, որդիս: Պիղայի Աւագները, այդ վաճառականները, որոնց դու արհամարհեցիր նախ քան վճիռներն իմանալը, ընդհակառակը, այս թշուառ ըողպէին սքանչելի օրինակ տուեցին ազնիւ ու արի վարմունքի: Նրանք չուզեցին վրկել իրանց կեանքը ստիպելով մի կնոջ գոհել իր պատիւն ու սէրը, և հէնց այն ըողպէին, երբ ես հեռացայ նրանցից ու եկայ քո մօտ, նրանք ուղարկեցին Վաննային կանչելու, որպէս զի ասէին նրան, որ նրան են յանձնում քաղաքի բախտը:

ԳՈՒԻԴՕ. Ի՞նչպէս թէ... նրանք համարձակուել են, իմ բացակայութեան միջոցին, կրկնել նրա առաջ այդ մօլեգին սատիրի*) լպիրշ խօսքերը... Խեղճ Վաննաս... որի քնքոյշ դէմքը կարմրում է ամեն մի օտար հայեացքից, որի շարժադ երեսին խաղում է շարունակ ամօթխածութեան նշոյլը, կարծես կըրկնապատկելու համար նրա գեղեցկութեան փայլը... Իմ Վաննան նրանց առջև, այդ պսպղան աչքերով ծերուկների առջև, այդ դունատ դէմքով ու կեղծ ժպտով խանութպանների առջև, որոնք ծունր էին դնում նրա փէշերի առաջ... Ուրեմն նրանք պիտի ասեն նրան. «Գնա բանալը մէն-մենակ ու մերկ ինչպէս պահանջել է նա...» Գնա յանձնիր նրան այդ մարմինը, որ այնքան անարատ ու կուսական էր թւում, որ ոչ ոք չէր յանդդոնում պղծել նոյն իսկ լոկ ցանկութեամբ, և որ ես, ամուսինս, չէի յանդգնում մերկացնել այլապէս, քան խնդրելով ձեռներեցս, աղաչելով աչքերիս՝ մնալ սուրբ ու ողջախոհ, որպէս զի չաղարտէի նրան որ և է անվայել սարսուռով... Եւ մինչ այսպէս խօսում եմ, նրանք այնտեղ ասում են նրան այդ լպիրշ խօսքերը... Օ՜հ, նրանք ազնիւ են ու արի. նրանք չեն ստիպում նրան գնալ այնտեղ իր կամքի հակառակ... Ի՞նչ կ'անէին հապա նրանք, եթէ ես այնտեղ լինէի... Նրանք միմիայն կնոջս կամքն են հարցնում... Իսկ ո՞վ է իմ կամքը հարցնում...

ՄԱՐԿՕ. Հապա ի՞նչ է իմ արածս: Եթէ ես մնամ ձեռնու-նայն, նրանք կը զան խնդրելու քո համաձայնութիւնը...

*) Սատիր=ալժամարդ (գիցարանութեան մէջ՝ կիսաստուած այծի տոներով. փոխարեքաբար՝ վաւաշոտ, կնամուլ):

ԳՈՒԻՎՈ. Հարկ չը կայ նրանց գալուն. Վանան պատասխանած կը լինի երկուսիս փոխարէն:

ՄԱՐԿՈ. Յոյս ունեմ, թէ միայն դու ընդունես նրա պատասխանը:

ԳՈՒԻՎՈ. Նրա պատասխանը... Ուրեմն կասկած ունէք դրա մասին... Եւ դուք ճանաչում էք նրան, և դուք տեսել էք նրան ամէն օր, սկսած այն ժամից, երբ առաջին անգամ, ոտից գլուխ ծաղկազարդ և երեսը պայծառ իր միակ սիրոյ ժպտից, նա ոտք դրեց այս դահլիճը, ուր դուք այժմ ուզում էք վաճառել նրան, ուր դուք համարձակում էք ենթադրել, թէ նա կը տայ ձեզ ուրիշ պատասխան, քան այն միակ պատասխանը, որ մի կրն կարող է տալ մի հօր, որ այնքան մոռացել է ինքն իրան, որ ցանկանում է...

ՄԱՐԿՈ. Ամէն մարդ տեսնում է, որդիս, ուրիշի մէջ այն միայն, ինչ որ կայ իր մէջ, և չափում է ուրիշին իր չափով, իր խղճի բարձրութեան համեմատ...

ԳՈՒԻՎՈ. Այն, և այդ է պատճառը անշուշտ, որ ես լաւ չէի ճանաչում ձեզ... Բայց եթէ գիանայի, որ կուրացած աչքերս բացուելու են այսպէս, որպէս զի տեսնեմ միայն, թէ չարաչար սխալուել եմ իմ սիրած, իմ պաշտած երկու էակներին նկատմամբ, ես կը գերադասէի, Տէր Աստուած, փակել կուպերս ընդ միշտ...

ՄԱՐԿՈ. Նրանք կը բացուէին, որդիս, աւելի եւս պայծառ լոյսեր տեսնելու... Եւ եթէ ես այսպէս եմ խօսում, պատճառն այն է, որ ես տեսայ կնոջդ մէջ մի ոյժ, որ դու չես տեսել, և որի չնորհիւ ես վստահ եմ նրա պատասխանի վրայ...

ԳՈՒԻՎՈ. Եթէ դուք վստահ էք, ես աւելի եւս վստահ եմ: Նրա պատասխանը ես ընդունում եմ այժմեւեթ, նախօրօք, կուրօրէն, յամառաբար, անդառնալի կերպով: Եթէ նրա պատասխանը նոյնը չէ, ինչ որ իմը, կը նշանակի մենք երկուսս էլ խաբուած ենք եղել ամուսնութեան առաջին ժամից մինչեւ այս վերջին օրը: Կը նշանակի մեր ամբողջ սէրը ոչ այլ ինչ էր, եթէ ոչ մի ահագին կեղծիք, որ ցնդում է օդի մէջ, կը նշանակի այն բոլորը, որ ես պաշտում էի նրա մէջ, գոյութիւն ունէր միմիայն այստեղ, այս թշուառ, այս դիւրահաւան գլխիս մէջ, որ կը ցնորուի անշուշտ, այս ողորմելի սրտիս մէջ, որ չունէր ուրիշ երջանկութիւն և որ ուրեմն սիրած է եղել լոկ մի ուրուական...

Ե Ր Ր Ո Ր Ղ Տ Ե Ս Ա Ր Ա Ն

ՆՈՅՆ ԱՆՁԻՆՔ ԵՒ ՎԱՆՆԱՆ

(Լսում է մտնելը ամբոխի, որ դրսում կրկնում է «Մօննա Վաննայի» անունը: Խորքի դուռը բացում է և Վաննան, միայնակ ու գունատ, մտնում է դահլիճը, մինչ շեմքի վրայ գողտուկ խոնուով են կանաչք ուտղամարդիկ, որոնք սիրտ չեն անում մտնել):

ԳՈՒԻԴՕ, նկատելով Վաննային բռնում է դեպի նա, բռնում է ձեռներիցը, զգուս է երեսը եւ համբուրում է նրան սեղանի ջերմութեամբ:

Իմ Վաննաս... Այդ ինչ էր նրանց արածը... Ոչ, ոչ, մի կրկնիլ նրանց ասածները... Թող տեսնեմ ճակատդ, թող նայեմ աչքերիդ մէջ... Օհ, ամեն ինչ ազնիւ ու անարատ է մտացել քո մէջ, ինչպէս այն ջուրը, որի մէջ լողանում են հրեշտակները... Նրանք չեն կարողացել պղծել ոչինչ իմ սիրած բաներից, և նրանց բոլոր խօսքերը վայր են ընկել գետին, ինչպէս դէպի վեր նետուած քարեր, որոնք վայր են ընկնում առանց կարողանալու դէթ մի վայրկեան պղտորել կապոյտ երկնքի պայծառութիւնը: Երբ նրանք տեսան այդ աչքերը, անշուշտ ոչինչ չը հարցրին այլ ևս... Պատասխան չը պահանջեցին քեզանից, կարդալով պատասխանը նրանց ջինջ հայեացքում, որ, լոյսի ու սիրոյ անանցանելի ծովի պէս, անջատում էր քո մտքերը այդ մարդկանց մտքերից... Բայց այժմ մտիկ տուր, մօտեցիր... Մի մարդ կայ այստեղ, որին ես հայր եմ կոչում... Տես, նա կախում է գլուխը. ալեւոր մաղերը ծածկում են երեսը... Պէտք է ներել նրան. նա ծեր է և սխալում է... Պէտք է զթալ նրան. պէտք է ճիգ գործ դնես. աչքերդ բաւական չեն նրա սխալ կարծիքը փարատելու համար. նա չատ է հեռու մեղանից... Նա այլ ևս չի ճանաչում մեզ. մեր սէրը նրա կոյր ծերութեան համար այնպէս անհետ է անցել, ինչպէս ապրիլեան անձրեւը չոր ապառաժի համար... Նա չի նկատել ոչ մի ճառագայթ նրա շողքից. նա չի նշմարել երբեք ոչ մէկը մեր համբոյրներից... Նա կարծում է, թէ մենք սիրում ենք այնպէս, ինչպէս սիրում են անսիրտ մարդիկ... Նա չի կարող հասկանալ ճշմարտութիւնը առանց խօսքերի: Նրա համար անհրաժեշտ է, որ դու պատասխանես... Դէ պատասխանիր ուրեմն:

ՎԱՆՆԱ. մօտեցալով Մարկոյին:

Հայր իմ, ես կ'երթամ այս երեկոյ:

ՄԱՐԿՕ. համբուրելով նակար:

Գիտէի, աղջիկս...

ԳՈՒԻԻԴՈ. Ի՞նչ... Ի՞նչ ասացիր նրան... Ո՞ւմ հետ ես խոսում, նրա հետ՝ թէ՛ ինձ հետ...

ՎԱՆՆԱ. Թէ նրա հետ, Գուրգո, թէ քեզ հետ... Ես կը հնազանդուեմ այս երեկոյ...

ԳՈՒԻԻԴՈ. Բայց ո՞ւմ Բանը հէնց դրանումն է, ես չը գիտեմ զեռ ես...

ՎԱՆՆԱ. Ես կ'երթամ այս երեկոյ Պրինչիվալէյի բանակը:

ԳՈՒԻԻԴՈ. Որպէս զի անձնատուր լինես նրան, ինչպէս նա պահանջում է:

ՎԱՆՆԱ. Այո:

ԳՈՒԻԻԴՈ. Որպէս զի մեռնես նրա հետ... Նախ նրան սպանես, յետոյ քեզ... Մտքովս այդ չէր անցել... Ասա, որ այդ է ուղածդ, գէթ այդ, և ես կը հասկանամ ամեն ինչ...

ՎԱՆՆԱ. Ես չեմ սպանիլ նրան: Եթէ սպանեմ, քաղաքը կ'առնեն...

ԳՈՒԻԻԴՈ. Եւ ո՞վ է այդ ասողը... Դո՛ւ, դո՛ւ... Ուրեմն դու սիրում ես նրան, դու սիրում էիր նրան... Ո՞րքան ժամանակ է, որ սիրում ես նրան...

ՎԱՆՆԱ. Ես չեմ ճանաչում նրան. ես չեմ տեսել նրան երբէք...

ԳՈՒԻԻԴՈ. Բայց գոնէ գիտես, թէ՛ ինչ տեսակ մարդ է... Անշուշտ ասած կը լինեն քեզ... Ասած կը լինեն, որ նա...

ՎԱՆՆԱ. Չը գիտեմ ո՞վ նոր ասաց, որ ձերունի է նա, դրանից աւելի ոչինչ չը գիտեմ...

ԳՈՒԻԻԴՈ. Ծերունի չէ նա... Նա ջահիլ է ու ղեղեցիկ... Շատ աւելի ջահիլ, քան ես... Բայց, Տէր իմ, ինչո՞ւ նա չը պահանջեց մի որևէ ուրիշ բան... Ես, ես ինքս, ձեռներս չը թայած, չոքէչոք կ'երթայի բանակը մեր քաղաքը փրկելու համար... Ես կը հեռանայի քաղաքից միայնակ, աղքատ ու միայնակ Վաննայիս հետ, ու մինչի մահ կը թափառէի այդպէս՝ ցամաք հաց մուրալով գիւղէ գիւղ... Բայց այդ չէ այդ լպիրշ բարբարոսի ուղածը... Երբէք ամբողջ պատմութեան ընթացքում և ոչ մի երկրում՝ յաղթող թշնամին չի յանգզնել պահանջել այդպիսի բան... (Մօտենալով Վաննայի ու գրկելով նրան) Օ՛հ, Վաննա, իմ Վաննա... Ես դեռ չեմ հաւատում այդ բանին... Դո՛ւ չէիր խօսողը... Ես ոչինչ չեմ լսել և ամեն ինչ կարգին է ընթանում... Այս պատերն էին, որ կրկնում էին հօրս խօսքերը... Ասա, որ ես սխալում եմ և որ մեր ամբողջ աչքը և բո ամբողջ պարկեշտութիւնը ոչ էին ասում, ոչ էին գոչում, սրովհետեւ պէտք էր զիմապրաւել այդ խայտառակ առաջարկին...

Իմ լսածս ոչ այլ ինչ էր, եթէ ոչ մի ուշացած արձագանք... Դու այժմ պիտի խախտես կուսական լռութիւնդ: Տես, ամենքը ականջ են դնում. ոչ ոք ոչինչ չը գիտի. և դու պէտք է արտասանես քո առաջին խօսքը... Շուտ արա, ասա խօսքդ, Վաննա, որպէս զի այս մարդիկ ճանաչեն քեզ. շուտ արա, ասա, Վաննա, որպէս զի սրանք իմանան մեր սէրը, որպէս զի փարատուի ծանր երազը... Ասա այն խօսքը, որ սպասում եմ քեզնից և որ պէտք է ասուի, որպէս զի վերջապէս յենարան գտնի այն ամենը, որ խորտակում է իմ մէջ...

ՎԱՆՆԱ. Ես լաւ գիտեմ, Գուրգո, որ քեզ է բաժին ընկնում ամենածանր մասը...

ԳՈՒԻԴՕ. (Բնագործէն դէն հրելով նրան):

Բայց ես միայնակ եմ կրում այդ ծանրութիւնը, և ով որ սիրում է, նա է կրում ամբողջ ծանրութիւնը... Դու ինձ չես սիրել երբէք... Այդ ոչինչ չարժի անսիրտ մարդկանց համար... Անակնկալ բան է այդ... Թերևս տօնախմբութիւն է այդ... Օ՛, սակայն ես կը կարողանամ խանգարել այդ տօնախմբութիւնը... Ես եմ դեռ այստեղի աէրը, ինչ էլ ասեն. ինչ էլ անեն... Իսկ ինչ կասէիր, եթէ յանկարծ վրդուլուլ... Եթէ կալանաւորէի քեզ մեր փառաւոր բանտում, այն ողջախոհ բանտում, այն զով զնդաններում, որոնք գտնուում են այս դահլիճի տակ, և Ստրադիտներին կանդնեցնէի վանդակապատների առաջ ու սպասէի այդպէս, որ հանգչէր մէջիդ կրակը ու մի քիչ հովանար հերոսութիւնդ... Դէ առաջ անցէք ու կալանաւորեցէք սրան... Շուտ արէք, կատարեցէք հրամանս...

ՎԱՆՆԱ. Գուրգո, քեզ լաւ յայտնի է, որ...

ԳՈՒԻԴՕ. Այս ինչ է, չեն լսում հրամանիս... Ոչ ոք չարէց ասածս... Դո՛ւ, Բորսո, դո՛ւ Տօռէլլօ, ինչէք անշարժ կանգնել... Բարբից են ձեր կոները... Թէ ձայնս է անլսելի դարձել... Իսկ դուք, միւսներդ, որ կանգնած ականջ էք դնում դռնի մէջ, չէք լսում, ինչ է, ասածս... Ձայնս երկինք է հասնում... Էլ ինչ էք կանգնած մնացել, մտէք դահլիճը, բռնեցէք սրան, սա պատկանում է այժմ ամենքին... Օհ, հասկանում եմ, հասկանում. այդ մարդիկը վախենում են... Չէ որ ուզում են կենդանի մնալ... Եւ նրանք կենդանի են, իսկ ես մեռնում եմ... Ո, Տէր Աստուած, որքան հեշտ է այդ... Մի հատիկ մարդ ամբողջ բազմութեան առաջ... Մի հատիկ մարդ, որ հատույցանում է ամենքի փոխարէն... Բայց ինչո՞ւ ես և ոչ դուք... Չէ որ ամենքդ էլ կին ունէք ինձ պէս... (Կիսով չափ հանելով սուրը պատեանից ու մօտենալով Վաննային): Իսկ եթէ ես զերադասէի քո

մահը մեր խայտառակութիւնից... Մտքովդ չի անցել այդ... Սակայն, այո, այո, տես... Բաւական է մի շարժում ես...

ՎԱՆՆԱ. Գուրգո, արա այդ, եթէ սէրը այդ է թելադրում քեզ...

ԳՈՒԻԴՈ. Եթէ սէրը այդ է թելադրում քեզ... Ինչո՞ւ ես խօսում սիրոյ մասին, որ երբէք չես զգացել սրտումդ... Դու երբէք չես սիրել... Այսօր դու երևում ես ինձ իբր մի աւագոտ անապատ, ուր ես թաղել եմ ամեն ինչ... Ո՛րքան չոր հող... Ո՛չ մի բան... Եւ ոչ նոյն իսկ մի կաթիլ արցունք... Ես ոչ այլ ինչ էի քեզ համար, եթէ ոչ մի ապաստարան, որ հարկաւոր էր քեզ... Եթէ մի վայրկեան, միայն մի վայրկեան...

ՎԱՆՆԱ. Տեսնում ես, Գուրգո, որ այլ ես անկարող եմ խօսել... Նայիր երեսիս... Մարմինս սառնում է, մեռնում եմ, Գուրգո...

ԳՈՒԻԴՈ. Բռնն շարժումով գրկելով նրան:

Եկ իմ գիրկս, Վաննա...

ՎԱՆՆԱ. Յե՜ս փառելով ու ձգուելով:

Ոչ, ոչ, ոչ, Գուրգո... Ես գիտեմ... Ես չեմ կարող ասել... Ամբողջ ոյժս կը չքանայ, եթէ մի հատիկ խօսք արտասանեմ... Ես չեմ կարող... Ես ուզում եմ... Ես մտածել եմ, ես գիտեմ, ես սիրում եմ քեզ, ես երախտապարտ եմ քեզ ամեն բանում... Գուրգէ դարչելի եմ ես... Բայց ե այնպէս կերթամ, կերթամ, կերթամ...

ԳՈՒԻԴՈ. դէն հրելով նրան:

Շատ լաւ, գնա, գնա, հեռացիր այստեղից, գնա այնտեղ, ես տալիս եմ ամեն ինչ, գնա այնտեղ, ես ձեռք եմ քաշում քեզանից...

ՎԱՆՆԱ. Բռնելով նրա ձեռքերից:

Գուրգո...

ԳՈՒԻԴՈ. դէն հրելով նրան:

Օ՛ր, մի բռնիր ինձ քո տաք ու մեղկ ձեռքերով... Հայրս իրաւունք ունէր. նա աւելի լաւ էր ճանաչում քեզ... Ահաւասիկ, հայր իմ... Սա ձեր գործն է, հայր իմ... Աւարտեցէք ուրեմն ձեր գործը, հասցրէք մինչև վերջը... Տարէք սրան թըշնամու վրանը... Ես կը մնամ այստեղ. ես կը նայեմ, թէ ինչպէս էք գնում դուք... Բայց չը կարծէք, թէ ես էլ բաժին կուզեմ այն հաց ու մսից, որի գինը սա գնում է վճարելու... Մի բան է միայն մնում ինձ, ե դուք շուտով կիմանաք...

ՎԱՆՆԱ. Պիղք բռնում է նրան: Նայիր ինձ, Գուրգո... Մի ծածկիր աչքերդ... Միակ սպառնալիքն է այդ... Նայիր... Ես ուզում եմ տեսնել...

ԳՈՒԻԻԴՕ. Եայելով նրան ու աւելի եւս սառը կերպով դէն հրելով իրանից:

Նայիր... հեռացիր ինձնից, այսուհետեւ չեմ ճանաչում քեզ այլ ես... Շտապիր, քիչ ժամանակ է մնում, նա սպասում է այնտեղ, մուժն ընկնում է արդէն... Մի վախենալ, երկիւղ մի կրիւ... Միթէ այսպիսի աչքեր կունենայ այն մարդը, որ պատրաստում է յնորամօտ բան անել... Ո՞վ է գլուխը մահացնում այնպիսի սիրոյ համար, որ չքանում է արդէն... Միմիայն սիրած ժամանակն է մարդուս խելքը չնորում... Իմ խելքս կազդուրուեց... Ես տեսայ քո սէրը մինչեւ խորքը, սէրդ եւ պարկեշտութիւնդ... Ես ոչինչ չունեմ այլ ես ասելու... Ոչ, ոչ, բաց թող մատներդ... Նրանք չեն կարող պահել չքացող սէրը... Վերջացաւ ամեն ինչ, բոլորովին վերջացաւ... Ոչ մի հետք չի մնում այլ ես... Ամբողջ անցեալը խորտակուեց եւ ապագան նրա հետ... Ահ, այո, այդ փոքրիկ մատները, այդ վճիտ աչքերը եւ այդ շրթունքները... Կար ժամանակ, երբ ես հաւատում էի նրանց... Ոչինչ չի մնում ինձ այլ ես... (Յե՛տ մղելով իրար յետեւից Վաննայի աջ ու ձախ ձեռքեր): Ոչինչ, ոչինչ այլ ես, աւելի քիչ, քան ոչինչ... Մնաս բարեւ, Վաննա, զնա, զնա... Գնում ես այնտեղ...

ՎԱՆՆԱ. Այո...

ԳՈՒԻԻԴՕ. Ձեռ վերադառնալ...

ՎԱՆՆԱ. Կը վերադառնամ...

ԳՈՒԻԻԴՕ. Կը տեսնենք... Շատ լաւ, շատ լաւ... Կը տեսնենք... Ո՞վ կարող էր ասել, որ հայրս աւելի լաւ էր ճանաչում սրան, քան ես... (Օրօրում ե ու բռնում մարմարէ սիւներից մեկից: Վաննան միայնակ դուրս ե գալիս դահլիճից, առանց նրան նայելու):

(Առաջին գործողութեան վերջը):

Ֆրանս. Թարգմ. Տ. ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ